

Є. Х. Ярова

**КАМ'ЯНІ ЗНАРЯДДЯ ПРАЦІ
З ФОНДІВ
ОДЕСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО АРХЕОЛОГІЧНОГО МУЗЕЮ**

В археологічній колекції Одеського державного археологічного музею зберігається декілька десятків кам'яних знарядь праці часів неоліту і бронзи. Після розбирання колекції слід виділити знаряддя праці різних форм та призначення — сокири, молоти, полірувальники. За формами і функціями дій їх в свою чергу можна розбити на види і групи.

СОКИРИ

I вид. Сокири без вушка

I група. Сокири тонкообушні

До цієї групи відносяться шість кельтів-вкладишей, які є в нашій колекції. Вони вставлялися в рогову оправу (інв. №№ 68750, 68760, 68759, 68768, 50930, 10875).

В 1924 р. вони поступили до музею з Одеського університету, де значились, як швейцарські знахідки¹.

Кельти-вкладиші двобічно-випуклої форми мають невеликі розміри. Для прикладу два з них опишемо. Кельт-вкладиш (інв. № 68768, табл. II, рис. 1) має випуклі округлі стінки, добре згладжені до леза. Лезо, напівкруглої форми, загострено. Обух злегка закруглений. Вкладиш виготовлений з каміння темно-сірого кольору і має добре відполіровану поверхню. Його розміри: довжина — 6,5 см, ширина — 5 см, висота — 2 см.

Кельт-вкладиш (інв. № 50930, табл. II, рис. 2) форми неправильного прямокутника, має чіткі грані. Лезо майже пряме, загострене. Обух навкосо зрізаний. Виготовлений з каміння зеленуватого кольору і зі всіх чотирьох боків добре відполірований.

Такі кельти, вставлені в рогову оправу, представляли сокири, прив'язані до держака. Вони могли служити для розколювання дерева та других теслярських робіт. Такий же кельт знаходиться в оправі (інв. № 68750, табл. I, рис. 3).

Подібні кельти видані А. С. Уваровим².

II група. Сокири товстообушні

Сокири даної групи мають довгасту форму з випуклими поверхнями, загострене лезо і ударну обухову площадку. Крем'яна сокира (інв. № 50929, табл. II, рис. 4) світло-сірого кольору з темними прожилками, довгасто-овальної форми. Два протилежні боки випуклі, на боках виступають грані. Кінець леза півкруглий, загострений. Обух товстий, гладко

¹ Каталог музею: I-2426; I-2427.

² А. С. Уваров, Археология России. Каменный период, т. I, М., 1881 г., табл. I.

зрізаний. Лезо має поліровану поверхню, вся остання частина сокири відбита. Розміри: довжина — 9 см, ширина — 4,5 см, висота — 2 см.

Подібні сокири були знайдені в колишній Київській і Подільській губернії³.

Велика сокира з білого кременя (інв. № 71288, табл. I, рис. 5), з'являється рідкою знахідкою.

Це довга, майже прямокутної форми, сокира і нібито зі зрізаним обухом. Лезо майже пряме, загострене. Лезвійна частина сокири добре відполірована, вся остання поверхня з чотирьох боків оббита великими фасетами. Розміри: довжина — 17 см, ширина — 6 см, висота — 4 см.

Аналогічні сокири є в виданні Ханенка, серед групи сокир, знайдених на тій же території⁴.

Наша сокира з'являється випадковою знахідкою з с. Жван, Вінницької області. В 1957 р. поступила до музею, як дар гр. І. А. Лінчука.

III група. Сокири-колуні

Ці сокири служили для розколювання дерева. Сокира-колун (інв. № 25873, табл. I, рис. 6) з чорного граніту доброї роботи. Вона зовсім округла (так що в розрізі буде овал), лезо і обух її злегка закруглені. Лезвійна частина сокири має шліфовку. Остання поверхня шорстка. Сокира досить великого розміру: довжина — 16 см, ширина — 6 см, висота — 4,5 см.

За своїми робочими функціями «топор мог служить не тільки для рубки, но в некоторых областях выполнял функции мотыги»⁵.

Знайдена розвідкою музею в 1939 р. в селі Греновка, МРСР. Аналогічна сокирі зі знахідок в долині р. Обі⁶.

Сокира-колун (інв. № 70433, табл. II, рис. 7) з каменя темно-зеленого кольору і має по середині трохі поглиблене перехоплення (шириною в 5 см). Обушкова частина сокири вставлялась в оправу. Лезо майже пряме, широке і загострене. Розміри — довжина — 14 см, ширина — 6 см, висота — 6 см.

Перехоплення сокири добре відполіроване, обушкова і лезвійна частини шорстки. З'являється випадковою знахідкою в с. Осокорівка, Херсонської області. Поступила до музею як подарунок А. В. Добровольського в 1952 р.

Обушна частина прив'язної сокири (інв. № 68770, табл. II, рис. 8) з пісковика, коричневого кольору, грубої роботи. Обух круглої форми, від леза відділяється вузьким перехопленням. Розміри: довжина—8 см, ширина — 3 см, висота — 4,5 см, площа обуха — 3,5×5 см.

Аналогічна ціла сокира була знайдена в околицях Барнаула⁷.

II вид. Сокири з вушками

В сокирі з вушком помітно стремління зробити обух найбільш стійким в роботі і знайти найкраще співвідношення між лезом, обухом і топорцем. Взагалі сокири такого типу мають назву сокир-молотів.

³ Б. И. и В. И. Ханенко, Древности Приднепровья, Каменный и бронзовый век, вып. I, Киев, 1899 г., табл. III, рис. 31.

⁴ Там же, табл. III, рис. 26.

⁵ Б. Л. Богаевский, История техники. Техника первобытно-коммунистического общества, т. I, Москва-Ленинград, 1936 г., стр. 247.

⁶ А. С. Уваров, Археология России, Каменный период, т. II, М., 1881 г., таблица 2, рис. № 3321.

⁷ Там же, табл. 4, рис. № 3371.

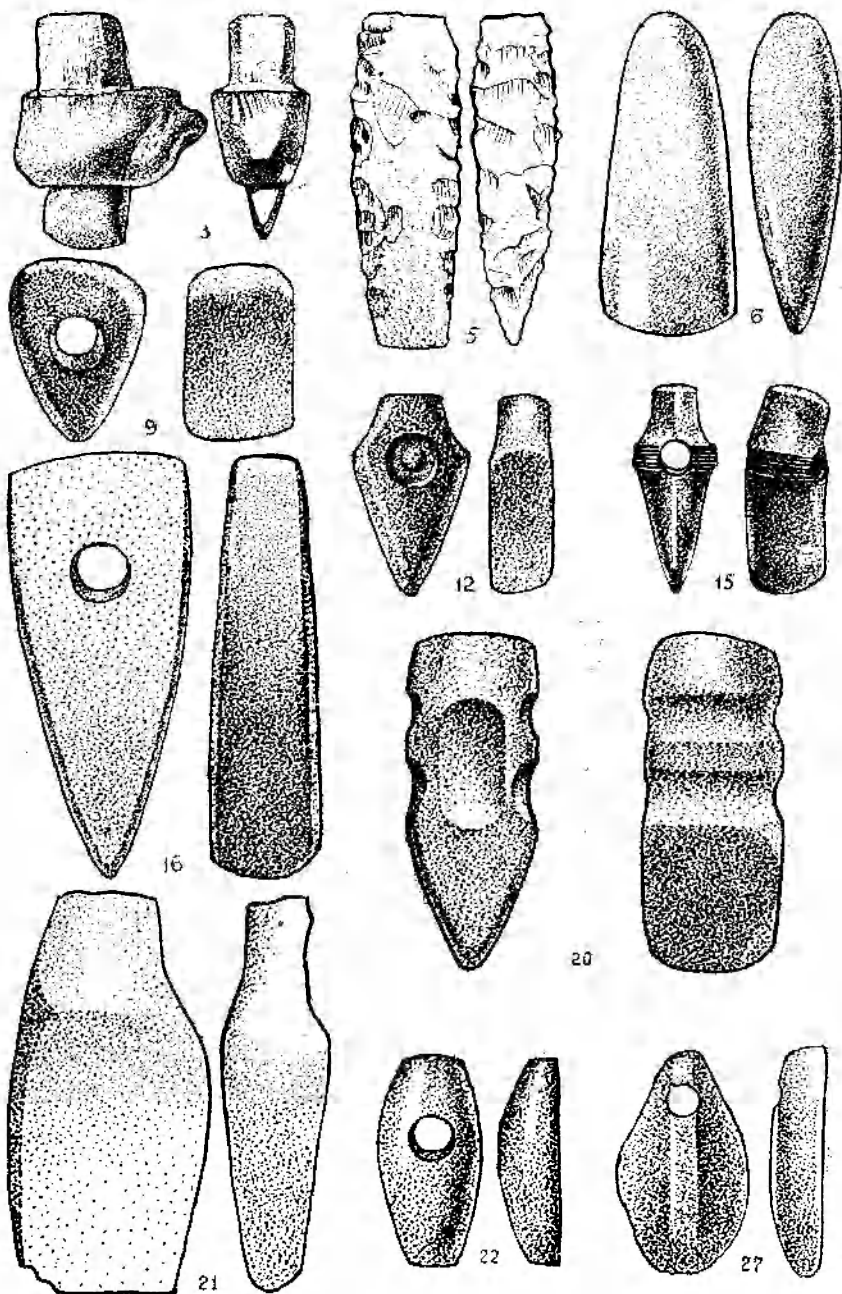

Табл. I.

I група. Сокири клинообразної форми

Сокирою форми клину, укріпленою на довгому держаку, били по торцю дерева. Держак, вставлений в отвір клину, призначався для утримання сокири, по тилевій частині якої бив молот і вганяв колун в розщелину дерева. Цей же держак повинен був зберігати руку того, хто держав клин, від випадкового удару молота. Крім того, завдяки округлості боків, клин не защемляло в дереві, а лезо клина не стикалося з основою розщепу. Таким чином, клин, входячи в розщеп своїми «щочками», розколював дерево. В нашій колекції є п'ять таких сокир (інв. №№ 10718, 68781, 10714, 68764, 68782).

Всі вони масивні, в основному зроблені з граніту, з широким вушком посередині. Верхня і нижня поверхні їх паралельно-горизонтальні.

Велика сокира (інв. № 68781, табл. I, рис. 9) форми клину була знайдена в с. Онуфрївці, колишньої Херсонської губернії, в 1918 р. Лезвійна частина сокири злегка піднята догори, що робить її схожою на праску. Обух широкий, ніби зрізаний, хоч у вуглів злегка закруглений. Вушко пряме циліндричне. Розміри: довжина — 9 см, ширина — 5,5 см, висота — 5 см, д. вушка — 2,5 см. Вся поверхня підшліфована. По зовнішній схожості нагадує сокиру, знайдену в 1867 р. на території колишньої Київської губернії⁸.

Аналогічною за формою є сокира (інв. № 68777, табл. II, рис. 10) з пісковика світло-сірого кольору. Верхній і нижній боки паралельно-горизонтальні. Обушкова частина широка, з боків закруглена, лезвійна — вузька і також закруглена. Вушко пряме, циліндричне. На поверхні обушкової частини великий скол. Розміри: довжина — 13 см, ширина — 7 см, висота — 4,5 см, д. вушка — 2,3 см. Сокира була знайдена в Ольвії в 1902 р. коло Заячої балки. Поступила до музею в 1904 р. від археологічної комісії⁹.

Форму клина має сокира (інв. № 68782) з граніту сірого кольору з конічним вушком посередині. Обух навкіс зрізаний, лезо загострене. Розміри: довжина — 8 см, ширина — 6,5 см, висота — 2 см, д. вушка — 2,8 см — 1,8 см.

Маленька сокира форми клина (інв. № 10714) з граніту темно-сірого кольору з прямим вушком посередині. Верхня і нижня поверхні паралельно-горизонтальні. Лезвійна частина злегка задерта догори, обушкова — зрізана по прямій. Розміри: довжина — 7 см, ширина — 3,5 см, висота — 4 см, д. вушка — 2 см.

II група. Бойові сокири

Бойові сокири застосовувались головним чином при збройних сутичках. Але деякі з них могли вживатися і як знаряддя праці. Вони відрізнялися від робочих сокир трьома властивостями: 1) завжди ретельно виготовлені і відшліфовані, 2) мають добре просвердлене вушко для насаджування на держак, 3) являють знаряддя зосереджуваної дії, бо мають або два леза, в такому разі служать обоюдогострою сокирою, або сполучають в собі сокиру з молотом. Бойові сокири розрізняються за формами.

В нашій колекції є:

а) сокири-молоти ромбовидної форми. Сокир форми ромба — п'ять (інв. №№ 68766, 10715, 10712, 10711, 68954). Верхня і нижня поверхні їх плоскі і паралельно-горизонтальні. Приблизно посередині, в самій широ-

⁸ А. С. Уваров, Археология России. Каменный период, т. II, М., 1881, табл. 48, рис. № 2716.

⁹ Отчет археологической комиссии за 1902 г. СПб., 1904 г., стор. 26, рис. 40.

кій частині, є пряме циліндричне вушко. Від середини сокира звужується до леза і обуха. Лезвійний кінець досить вузький, обуховий ніби зрізаний, але має форму прямокутника. Бокові грані злегка згладжені. Поверхня їх добре відполірована. Для прикладу можна взяти сокиру (інв. № 68766, табл. II, рис. 11) з пісковика світло-коричневого кольору, чудово відполіровану. Її розмір: довжина—9 см, ширина—4,5 см, висота—3 см, д. вушка — 2,2 см. Аналогічна видана А. С. Уваровим ¹⁰.

б) Сокири-молоти форми довгастого ромба. Такі сокири-молоти рівномірно розширені до леза і звужені до обуха. Прикладом може бути сокира-молот (інв. № 68753, табл. I, рис. 12) з каменю темно-сірого кольору з білими краплинами (може бути з серпантину). Нижня і верхня поверхні її плоскі, паралельно-горизонтальні. Обух-молот короткий (округлої форми), з боків має напівкруглі врізи. Лезвійна частина трохи довгастої форми. Саме лезо має ударну, мигдалевидну площадку. В широкій частині сокири, яка знаходиться на відстані 6 см від леза та 1,8 см від обуха, є слід початого свердління вушка порожнистим свердлом (д — 2,3 см.). Сокира-молот добре відполірована. Розміри: довжина — 10,2 см, ширина — 4,5 см, висота — 2,5 см. За документацією музею — поступила з Херсонесу ¹¹. Нагадує сокиру-молот зі знахідок в колишній Київській губернії ¹².

в) Сокири-молоти підромбовидної форми. Поверхні подібних сокир-молотів паралельно горизонтальні, боки випуклі і мають згладжені грані. Леза їх закруглені, а обух ніби зрізаний прямо.

Група наших сокир має інв. №№ 10867, 68789, 10864, 68780, 71289.

Велика сокира-молот з пісковика сірого кольору (інв. № 68780, табл. II, рис. 13) підромбовидної форми. Бокові грані злегка згладжені. Обух нібито зрізаний і має майже прямокутну форму. Лезо загострене. Ближче до обуху конічна втулка. Розміри: довжина — 12,5 см, ширина — 5 см, висота — 6,5 см, д. вушка — 2,5—2,2 см. Подібна сокира видана А. С. Уваровим ¹³.

Лезвійна частина сокири-молота (інв. № 68783) з гнейсу, розбита по вушку (яке досить покривлене). Розміри її — довжина — 7,5 см, ширина — 4,5 см, висота — 5 см. Поступила до музею з університету в 1952 р.

Лезвійна частина сокири-молота (інв. № 10864) з граніту сірого кольору, має конічну втулку і тупе лезо. Розміри приблизно ті ж самі.

Цікава сокира-молот з граніту темно-сірого кольору (інв. № 71289, табл. II, рис. 14), знайдена розвідкою музею в с. Козловка, Одеської обл. в 1957 р. Нижня і верхня поверхні паралельні, боки згладжені, бокові сторони досить округлі. Сокира має неправильну форму, нагадуючи собою високу праску. Обух згладжений, а лезо загострене. На обусі і на верхній частині сокири у леза є сколи. Вушко пряме, циліндричне. Вся його поверхня добре відполірована. Розміри: довжина — 12 см, ширина — 5,5 см, висота — 7,3 см, д. вушка — 2,5 см. По формі нагадує сокиру, знайдену в Нижньому Новгороді ¹⁴.

г) Бойові сокири-молоти фат'яновського типу ¹⁵.

Сокири цього типу, знайдені в с. Фат'яново, колишньої Ярославської

¹⁰ А. С. Уваров, Археология России, Каменный период, т. II, Москва, 1881 г., табл. 27, рис. 244.

¹¹ Eurasia Septentrionalis Antiqua, VIII, 1933, стор. 93, рис. 91.

¹² Б. И. и В. И. Ханенко, Древности Приднепровья, Каменный и бронзовый век, вып. I, Киев, 1899 г., табл. II, рис. 2.

¹³ А. С. Уваров, вказ. твір, табл. 3, рис. 115.

¹⁴ Там же, табл. 10, рис. № 3491.

¹⁵ Там же, табл. 27, рис. № 250 и др.

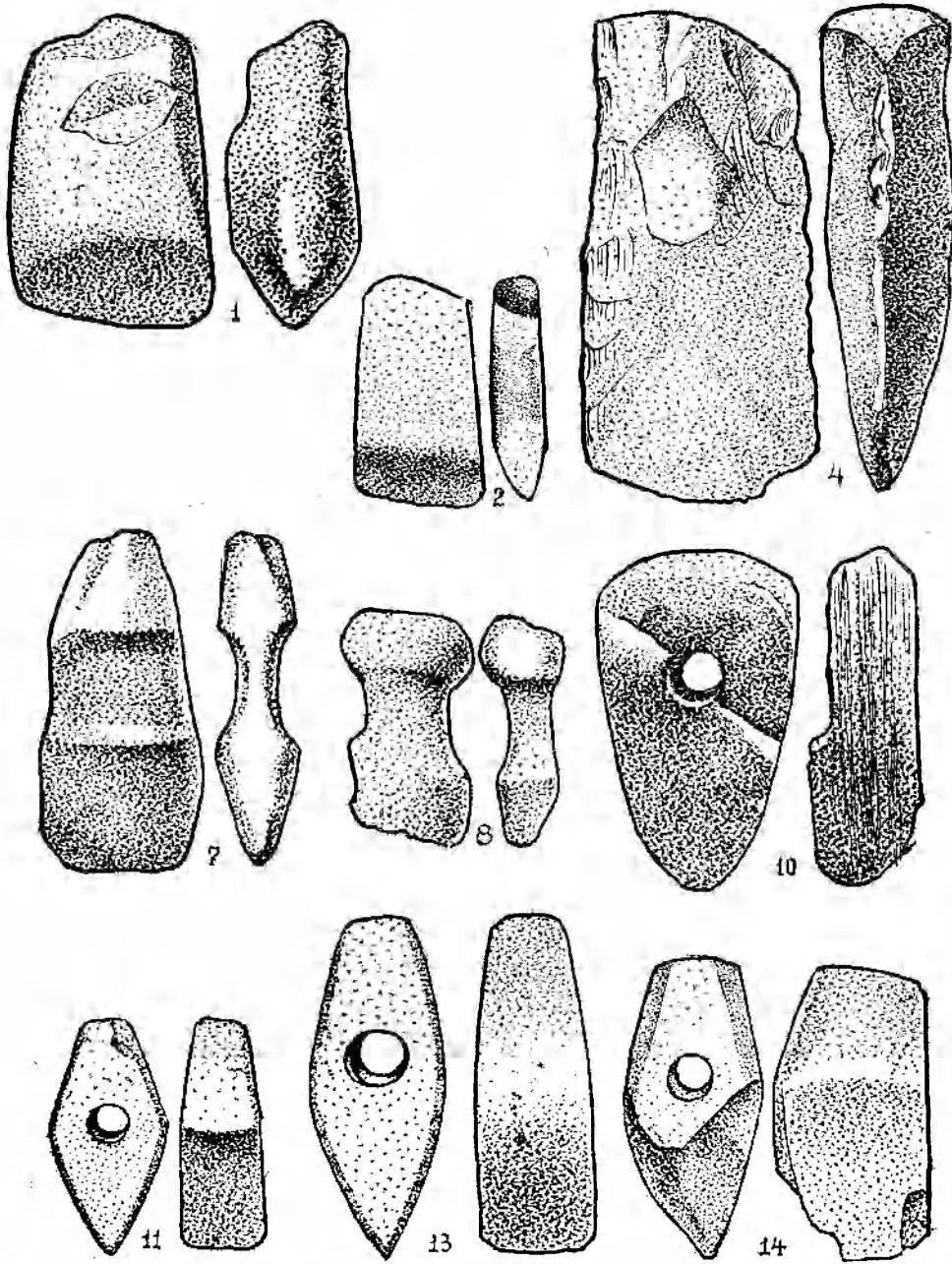

Табл. II.

губ., схожі на бронзові і являли собою зброю страшної сили¹⁶. Один бік їх зроблено в формі леза сокири, другий закінчується округлим боком молота. В широкій частині сокири знаходиться вушко. Зроблені вони з чудовою майстерністю, мають гладку дуже гарну поліровку. Серед нашої колекції слід виділити таку бойову сокиру (інв. № 10708, табл. I, рис. 15) з зеленого серпантину¹⁷.

Від вушка до леза і обуха сокира звужена. По витягнутій, вузькій лезвійній частині її зверху і знизу йде чітка грань. Саме лезо плоске, загострене, з загнутим до низу кінцем. Обух являє собою ударну, округлу по формі площадку. В місті, де вушко, боки сокири стовщені (для удару) і по них прокреслено по шість тонких паралельних рівчаків з кожного боку. Вушко пряме, циліндричне, добре відполіроване. Вся поверхня сокири також добре відполірована. Її розміри: довжина — 10,5 см, ширина — 4 см, висота — 5,5 см, д. вушка — 1,8 см.

Суди слід віднести і лезвійні частини сокир з каменя зеленуватого кольору, з прямими циліндричними вушками (інв. №№ 68763, 10713, 68762). Лезо їх плоске, чітко виділяється грань з загнутим до низу кінцем. Поверхня чудово відполірована. Всі вони поламани в місті свердління. В середньому їх розміри: довжина—6 см, ширина—3,5 см, висота—4 см.

III група. Сокири - мотиги

В нашій колекції є дві сокири, які могли буживатися в роботі і як мотиги. Сокира (інв. № 70937, табл. I, рис. 16) знайдена в с. Гетьманівці, Одеської області, розвідкою музею в 1952 р. Наша сокира або мотига являє собою за формою дуже витягнутий трикутник, з загостреним і прямо зрізаним обухом. Верхній і нижній боки його паралельні. Вушко пряме, циліндричне, знаходиться в обухній частині сокири. Лезо підіймається злегка догори. Виготовлена з граніту темно-сірого кольору, має правильну форму, добре відшліфовану поверхню. Розміри її досить великі: довжина — 22 см, ширина — 8,5 см, висота — 5 см, д. вушка — 2,5 см. Нагадує гранітну сокиру зі знахідок в колишній Катеринославській губернії¹⁸.

Друга сокира або мотига (інв. № 6/№, рис. 17) довгаста і плоска, з граніту темно-коричневого кольору. Нижня і верхня поверхні паралельно-горизонтальні, бокові сторони округлі. Лезвійний кінець довгий і вузький, саме лезо закруглене. Обух напівовальної форми, досить плоский (має скол). Добре виконане пряме вушко, розташоване біля краю обухової частини. Поверхня добре відполірована. Розміри: довжина — 15,5 см, ширина — 4,7 см, висота — 1,5 см—2 см, д. вушка — 2,1 см. За формою схожа на сокиру або мотигу з Фінляндії у виданні А. С. Уварова¹⁹.

МОЛОТИ

Молоти застосовувалися для нанесення удару по обуху сокири, що використовувалась для розчіплювання дерева, для нанесення удару по торцю дерева при вбиванні його в ґрунт, при рудокопних роботах, тощо.

Молоти були прив'язані, ударні і з просвердленим вушком (з одним або двома тупими кінцями).

¹⁶ В. И. Равдоникас, История первобытного общества, т. II, Л., 1947 г., стор. 382.

¹⁷ Eurasia Septentrionalis Antiqua, VIII, 1933, стор. 64, рис. № 62.

¹⁸ Б. И. и В. И. Ханенко, Древности Приднепровья. Каменный и бронзовый век, вып. I, Киев, 1899 г., табл. II, рис. № 18.

¹⁹ А. С. Уваров, вказ. твір, табл. 37, рис. № 605.

I група. Молоти прив'язані

1. Великий прив'язаний молот (інв. № 68773, табл. III рис. 18) з граніту темно-сірого кольору, грубої роботи. Молот має форму прямокутника з закругленими кінцями. Посередині йде поглиблене перехоплення, через яке проходила обв'язка, що прикріплювала молот до дерев'яного держака.

Стіни молота досить високі, обух утворює велику ударну площадку, лезвійна частина закруглена. Поверхня відшліфована. Розміри: довжина — 19 см, ширина — 10 см, висота — 6 см.

2. Прив'язаний молот (інв. № 71294, табл. III, рис. 19), з пісковика світло-сірого кольору. Молот квадратної форми, один кінець його закруглений, другий зрізаний рівно. Приблизно посередині, на боках, знаходяться невеликі виїмки, через які проходила обв'язка. Поверхня його відшліфована. Розміри: довжина — 8 см, ширина — 6 см, висота — 4,7 см. Він був знайдений в с. Верхній Куяльник, Одеської області, і поступив до музею в 1957 р. як подарунок громадянина В. М. Рассказова.

3. Великий прив'язаний молот (інв. № 71681, табл. I, рис. 20) з граніту темно-сірого кольору. Молот довгастий, рівномірно звужується до леза. Лезо досить широке і тупе. Обух округлений і має сліди обробки. Посередині молота поперек йдуть два поглиблені перехоплення (з трьох боків), шириною в 2 см на відстані 1,5 см один від другого. Тільки верхній бік молота не має перехоплення. На його гладженій поверхні, в центрі, є неглибока виїмка овальної форми. До неї мабуть прикладався держак і потім прив'язувався. Молот чудово відполіровано. Розміри: довжина — 17 см, ширина — 6 см, висота — 7 см. Знайдено його в с. Любашівка, Одеської області, вчителем школи тов. Т. М. Борщ. В 1959 р. поступив як дар до музею.

II група. Ударний молот

Ручний ударний молот (інв. № 71682, табл. I, рис. 21). Виготовлений з граніту світло-сірого кольору. Обух його довгастий і являє ніби держак. Лезо тупе, шириною в 2 см. Поверхня відшліфована. Весь нижній бік молота в сколах. Розміри: довжина — 19,5 см, ширина — 9 см, висота — 9 см. Молот був знайдений в с. Ясинова II, Одеської області, в розливі річки Кодима, учнем школи Сологубом. В 1957 р. поступив в музей, як дар.

III група. Молоти з вушком

1. Молот (інв. № 68758, табл. I, рис. 22) з сірого граніту з темними вкраплинами, майже овальної форми з обрізаними краями. Нижня його поверхня плоска, верхня і бокові округлі і опуклі до середини. В розрізі являє собою півколо. Вушко пряме, циліндричне і знаходиться майже посередині. Біля вушка є слід початкового свердління. Поверхня чудово відшліфована. Розміри: довжина — 11 см, ширина — 4,8 см, ширина — 4 см, д. вушка — 2,2 см.

2. Молот (інв. № 68954, табл. III, рис. 23) з каменя чорного кольору (базальт), має майже таку ж форму, тільки верхній і нижній бік його плоскі і паралельні. Розміри: довжина — 11 см, ширина — 6 см, висота — 5 см, д. вушка — 2,5 см.

3. Великий ударний молот (інв. № 68772, табл. III, рис. 24) з сірого граніту грубої роботи. В самій широкій частині молота (майже посередині) знаходиться вушко, від якого до леза і обуха молот звужено. Лезвійний кінець загострено. Обух на кінці має напівовальну площадку. Вся поверхня шершава. Розміри: довжина — 21 см, ширина — 10 см, висота — 8 см, д. вушка — 3,7 см. За розміром і формою можна судити, що молот був призначений для рудокопних робіт.

4. До цієї ж групи можна віднести і заготовлю на молот з сірого граніту (інв. старий № 217, табл. III, рис. 25) ромбовидної форми.

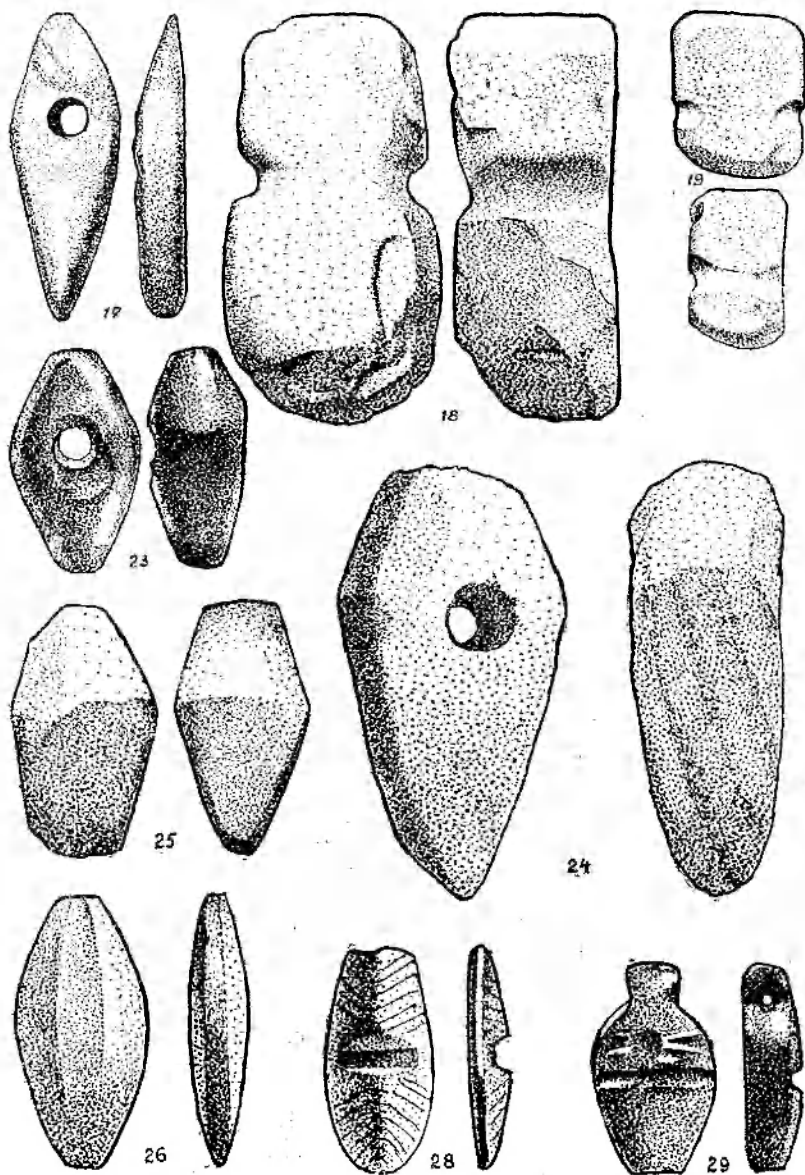

Табл. III.

Всі боки молота сходяться під прямим кутом і паралельні поміж собою. Верхній і нижній боки ширше ніж бокові і сплюснуті до леза. Обух має прямокутну ударну площадку. Шліфовка досить посередня. Розміри: довжина — 12,5 см, ширина — 6 см, висота — 6 см. Площа обуха — 4×6 см.

ПОЛІРУВАЛЬНИКИ

Полірувальники або полірувальні каміння застосовувалися при остаточній обробці кам'яних знарядь при допомозі мокрому піску. Форма їх різна: циліндр, овал, кругла товста плита, що дає можливість детально відполірувати знаряддя по всім напрямам. Величина їх звичайно невелика. В нашій колекції їх чотири.

1. Полірувальник (інв. № 10717, табл. III, рис. 26) зі світло-сірого граніту, овальний, кінці сплющені. Нижній бік плесканий, верхній злегка випуклий. Один кінець полірувальника зовсім плоский і загострений, другий — тупий. Вершина верхнього боку ніби зрізана. Посередині полірувальника, з двох боків, вздовж йдуть дві паралельні між собою борізки, які добре видно зверху (тому, що нижній бік сильно згладжено). Поверхня відшліфована. Розміри: довжина — 14 см, ширина — 6,5 см, висота — 2 см. Крім свого прямого призначення, полірувальник міг застосовуватися і як відбійник. При ударі по обуху тонким кінцем можна було рубати.

2. Полірувальник (інв. № 68761, табл. I, рис. 27) з каменю темно-коричневого кольору. Нижній бік плоский, верхній злегка опуклий. На них також йдуть вздовж дві опуклі борізки. Один кінець полірувальника широкий і плоский, другий — вузький і тупий. На вузькому кінці просвердлене пряме циліндричне вушко з опуклим обідком всередині (він, видно, не давав можливості проскочити дерев'яному державу, який вставлявся під час роботи). Поверхня добре відполірована. Розміри: довжина — 11 см, ширина — 6 см, висота — 2 см, діаметр втулки — 1,7 см (1,5 см в тому місці, де обідок).

3. Полірувальник (інв. № 71683, табл. III, рис. 28) з граніту темно-сірого кольору, овальний (з одним відбитим кінцем). Приблизно посередині полірувальника знаходиться улоговинка, яка йде поперек, шириною в 2 см (довжина її — 3,5 см). Нижній його бік плоский (має сліди роботи у вигляді прошкрябаних ліній), верхній — має форму піраміди і орнаментований поглибленими лініями, які розходяться від середини ялинкою.

4. Полірувальник (інв. № 68769, табл. III, рис. 29), з каменю темно-сірого кольору у вигляді овалу з виступом. Один кінець полірувальника нібито зрізаний, другий — утворює виступ. Тут є отвір (діаметр — 0,5 см). Посередині полірувальника, поперек, іде поглиблення шириною в 0,7 см, довжиною в 5 см. На поверхні є сліди смуг, які перехрещуються. Нижній бік плоский. Вся поверхня відполірована і в дрібних вибоїнах. Розміри: довжина — 10 см, ширина — 5,5 см, висота — 2,5 см, площа виступу — 2×2 см. Полірувальник було знайдено в с. Ясиново, Одеської області, учнем школи В. Старим в 1953 р. В музей поступив як дар.

В нашій колекції ще є уламки різних форм сокир-молотів. Три з них являють лезвійні частини сокир (інв. №№ 10709, 10721, 10877) і три — обушкові частини (інв. №№ 10707, 10706, 10884). Більшість з них з граніту, доброї роботи, з поліровкою.

Відносно знаходження наших знарядь праці сказати що-небудь відрізняється досить трудно, тому що багато з них безпаспортні. Але, судячи по паспортним, знайденим на території Північного Причорномор'я, і беручи до уваги, що всі породи каменю цих знарядь праці²⁰ зустрічаються на півдні СРСР, можна припустити їх місцеве походження (за винятком кельтів-вкладішей, описаних на стор. 203—204, рис. 1—3). Час існування подібних знарядь праці на нашій території різний.

²⁰ Кам'яні породи наших знарядь праці визначені науковим працівником Геолого-розвідного музею м. Москви тов. М. С. П о т а н о в о ю.

Прив'язаний молот, сокира без вушка, клиновидні сокири овального розрізу були основними виробничими знаряддями праці в період неоліту²¹.

В перехідний час від неоліту до епохи бронзи з'являються сокири-молоти з конічним і біконічним вушком. Для епохи бронзи типові сокири-молоти (і інші кам'яні знаряддя праці) з прямою циліндричною втулкою. Як бачимо, більшість наших знарядь праці і відноситься до епохи бронзи.

Що торкається їх територіального розповсюдження, слід сказати, що подібні кам'яні знаряддя праці зустрічаються в багатьох місцях земної кулі. Це ще стверджується і нашими аналогіями.

---

²¹ А. В. Добровольський, Матеріали до археологічної карти Дніпровського Надпоріжжя в межах Запорізької області, «Археологія», том VII, Київ, 1952 р., стор. 75.